

ЦІНИ НА ПРИРОДНИЙ ГАЗ В ЄВРОПІ, МЕХАНІЗМИ ЦІНОУТВОРЕННЯ, РЕГУЛЮВАННЯ ГАЗОВОГО РИНКУ В ЄВРОПІ ТА РОСІЇ

Стислі висновки	1
1. Оптові ціни на сусідніх з нами газових ринках Західної Європи у 2015 р.	1
2. Порівняння оптових цін, роздрібних цін для населення та для промисловості в ЄС	3
3. Світові механізми ціноутворення	5
3.1 Газо-газові конкурентні ціни	7
3.2 Нафтова прив'язка	7
3.3 Регульовані ціни	7
3.4 Нетбек	8
3.5 Двостороння монополія	8
4. Еволюція світових механізмів ціноутворення	8
5. ЄВРОПА	9
5.1 Динаміка механізмів ціноутворення в Європі	10
5.2 Ціноутворення у випадку норвезького експортного газу	10
5.3 Регулювання газового ринку Великобританії	11
6. Країни колишнього СРСР	12
6.1. Ціни для окремих країн на імпортований російський газ у II кварталі 2015 р.	13
6.2 Аукціони РФ на поставки природного газу в Європу	13
6.3 Аукціони природного газу для поставок російським споживачам	13
6.4 Лібералізація газового ринку Росії	15

Згідно з новими європейськими доповідями^[1] та іншими достатньо надійними джерелами, сучасне ціноутворення на природний газ характеризується такими аспектами:

- 1 вересня ц. р. ціни на провідних хабах природного газу Західної Європи з поставкою в один із восьми наступних місяців коливалися в діапазоні 220 - 256 дол. США/тис. стандартних куб. м,
- у I кварталі 2015 р. роздрібна ціна на природний газ для населення в ЄС була вдвічі вище роздрібною ціною для промислових підприємств; оптові ціни - на 28% вище роздрібних цін для промисловості,
- у середньому по ЄС на ціни із спотовою індексацією в 2014 р. припало 61% ціноутворення, нафтова прив'язка становила на початку 2015 р. 32%,
- однак у Південно-Східній Європі нафтова прив'язка складала на початок 2015 р. майже 100%, «хабове» ціноутворення мало місце здебільшого за рахунок реекспорту в регіон газу Німеччиною,
- соціально орієнтовані ціни на газ в ЄС застосовуються у Польщі, Угорщині, Хорватії та Болгарії,
- у країнах на теренах колишнього СРСР основним механізмом ціноутворення є державне регулювання по собівартості; регульовані ціни нижче собівартості застосовуються в Азербайджані, Казахстані, Узбекистані, Туркменістані (крім того, частина туркменського газу безкоштовна); соціально орієнтовані ціни діють у Росії та Україні (нині йде процес переходу на ринкові ціни)^[2],
- за оптовими цінами (на 01.01.15), Україна знаходилася на 23 місці серед 53 досліджених країн світу.

1. ОПТОВІ ЦІНИ НА СУСІДНІХ З НАМИ ГАЗОВИХ РИНКАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ В 2015 р.

Протягом серпня 2015 р. ціни в Європі на природний газ стабільно зменшувалися (рис.1).

Актуальні біржові ціни на основних хабах Західної Європи (газові ф'ючерси) показано нижче (табл.1). Джерелами даних є Трансконтинентальна біржа ICE та Віденська біржа. Перетворення – НГБІ.

Виходячи з прийнятих в Україні стандартів, ціни подано за стандартні кубічні метри (20⁰С, міждержавний ГОСТ). У випадку європейських стандартних кубічних метрів (15⁰С) та нормальних кубічних метрів (0⁰С) ціни будуть вище на 1,7% та 7,4% відповідно.

Таблиця 1 – Підсумкова ціна взаєморозрахунків 01.09.2015 р. на основних хабах Західної Європи з поставкою в один з місяців у період з жовтня 2015 р. (front month) по червень 2015 р. (газові ф'ючерси дол. США/тис. стандартних куб. м (20⁰С)

Місяць поставки / хаби - розрахункова ціна	NCG	Gaspool	TTF	NBP	CEGH
жовтень 2015 р.	234	233	231	229	245
листопад 2015 р.	241	236	237	244	247

грудень 2015 р.	244	240	241	253	249
січень 2016 р.	245	241	242	255	
лютий 2016 р.	247	243	244	256	
березень 2016 р.	241	237	238	249	
квітень 2016 р.	236	232	233	236	
травень 2016 р.	230	225	226	227	
червень 2016 р.	229	225	226	220	

За даними Європейського центрального банку (ЄЦБ), 01.09.2015 р. курс євро/дол. США складав 1,1236. За даними Банку Англії, курс фунт стерлінгів/дол. США становив 01.09.2015 р. – 1,5325.

1 вересня ц. р. ціни на провідних хабах природного газу Західної Європи з поставкою в один з восьми наступних місяців (табл. 2) коливалися в діапазоні 220 - 256 дол. США/тис. стандартних куб. м (20⁰С). Найнижчі ціни були на німецькому хабі Gaspool та голландському TTF, найвищі – у Баумгартені.

Таблиця 2 – Середні місячні ціни на природний газ у червні 2015 р. в Європі (джерела: Platts, Bafa, ЄЦБ) дол. США^[3]/тис. стандартних куб. м (20⁰С)

Середня ціна на кордоні ФРН природного газу, імпортованого Німеччиною (BAFA ^[4]).	249
NCG – середня ціна у червні з поставкою наступного дня	246
NCG з поставкою наступного місяця, травневі ціни з поставкою у червні	245
GASPOOL – середня ціна у червні з поставкою наступного дня	246
GASPOOL з поставкою наступного місяця, травневі ціни з поставкою у червні	244
TTF – середня ціна у червні з поставкою наступного дня	244
Індекс газових контрактів Північно-Західної Європи у червні (Platts NW Europe Gas Contract Indicator)	281

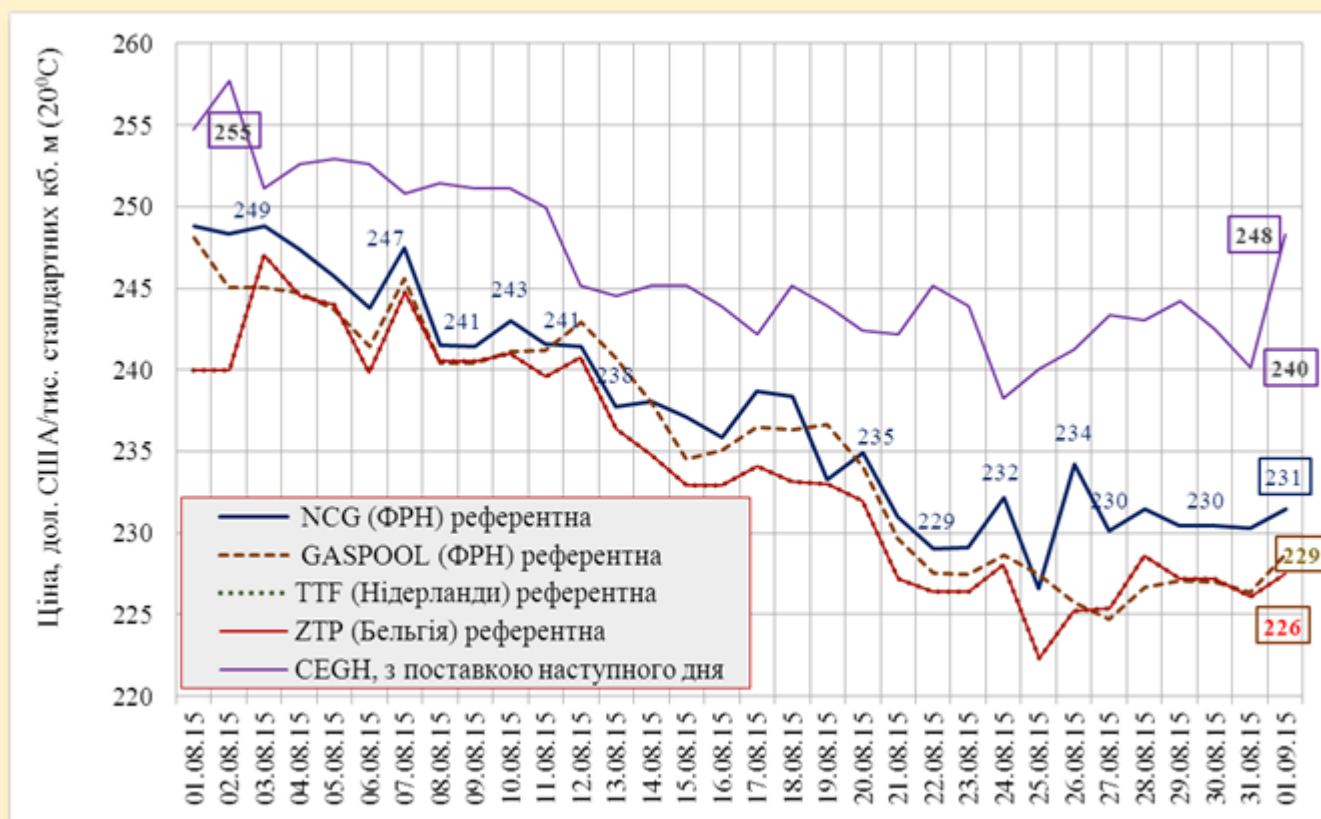

Рисунок 1 – Ціни на основних хабах Західної Європи у серпні ц.р.

2. ЄС: ПОРІВНЯННЯ ОПТОВИХ ЦІН, РОЗДРІБНИХ ЦІН ДЛЯ НАСЕЛЕННЯ І РОЗДРІБНИХ ЦІН ДЛЯ ПРОМИСЛОВОСТІ

Нижче (табл. 3) наведено оптові ціни та роздрібні ціни на природний газ в Європі для населення та для промисловості. Джерелом даних є Єврокомісія^[5], перетворення – НГБІ.

За новою методикою Євростату обсяги споживання природного газу розбито на декілька діапазонів.

Середній діапазон споживання (D2) для населення становить 20-200 ГДж, тобто близько 525 – 5250 куб. м на рік. Середній діапазон для промислових підприємств (I4) становить 100 000 - 1 000 000 ГДж на рік, тобто близько 2,6 – 26 млн. куб. м на рік.

До роздрібних цін включено всі податки. Що стосується оптових цін, то там, де Єврокомісія подає для країни ціни декількох джерел постачання, нами використано середню ціну, яка обчислена як середня величина цін хаба та імпортного газу, отриманого країною на її кордоні від різних країн-постачальниць. Наведені Єврокомісією ціни на СПГ не враховувалися (хоча для низки країн, наприклад, Іспанії, вони були нижче імпортного сухого газу).

Таблиця 3 - Ціни на природний газ в Європі у I кварталі 2015 р.: оптові ціни та роздрібні ціни для населення та для промисловості.

євро/МВт-год.

Країна	Роздрібна ціна для населення	Роздрібна ціна для промисловості	Оптові ціни
Іспанія	93,6	33,9	25,85
Португалія	101,3	40	Немає даних
Франція	77,5	31,1	22,84
Великобританія	63,4	28,1	20,51
Ірландія	74,5	30,5	Немає даних
Швеція	114,2	40,5	24,41
Данія	84,5	29,7	21,58
Нідерланди	80,6	27,3	21,33
Бельгія	64,7	26,2	21,39
Німеччина	67,6	31,6	22,21
Польща	49,5	31,4	23,39
Литва	46,1	29,1	32,93
Латвія	48,3	33,5	27,94
Естонія	47,2	34,6	32,79
Румунія	31,9	27,6	31,58
Болгарія	46,3	29,9	28,25
Греція	82,9	44,5	27,98
Італія	96,6	30	24,98
Чехія	57,2	28,6	22,39
Словаччина	51,3	34,1	22,00
Угорщина	34,9	28,6	25,14
Хорватія	46,8	37,5	Немає даних
Словенія	62,7	35,3	24,89

Середня роздрібна ціна на природний газ по 28 країнах Євросоюзу в I кварталі 2015 р становила:

- для населення – 71,9 євро/МВт-год,
- для промисловості – 31,1 євро/МВт-год.

Таким чином, роздрібна ціна на природний газ для населення в ЄС є вдвічі вище ціни для промислових підприємств. Останні споживають газу значно більше (у середньому в 500 раз), ніж населення.

Для наочності наведемо ціни у стандартному для України форматі (табл. 4).

У I кварталі 2015 р., за даними ЄЦБ, середній квартальний курс євро/дол. США, обчислений, виходячи з щоденних курсових даних, дорівнював 1,126.

Як і раніше, ціни було приведено нами до стандартних куб. м (20⁰C).

Таблиця 4 - Ціни на природний газ в Європі у I кварталі 2015 р.: порівняння оптових цін і роздрібних цін для населення та для промисловості.

дол. США/тис. стандартних (20⁰C) куб. м

Країна	Роздрібна ціна для населення	Роздрібна ціна для промисловості	Оптові ціни
Швеція	1363	483	291

Португалія	1209	477	
Італія	1153	358	298
Іспанія	1117	405	309
Данія	1009	354	258
Греція	989	531	334
Нідерланди	962	326	255
Франція	925	371	273
Ірландія	889	364	
Німеччина	807	377	265
Бельгія	772	313	255
Великобританія	757	335	245
Словенія	748	421	297
Чехія	683	341	267
Словаччина	612	407	263
Польща	591	375	279
Латвія	576	400	333
Естонія	563	413	391
Хорватія	559	448	
Болгарія	553	357	337
Литва	550	347	393
Угорщина	417	341	300
Румунія	381	329	377

З даних табл. 4 випливає, що оптові ціни на природний газ в ЄС у I кварталі 2015 р. були в середньому на 28% вище роздрібних цін для промисловості. При цьому, у випадку Угорщини та Румунії роздрібні ціни для промисловості були нижче середніх оптових цін по країні (за рахунок більш високих цін для населення).

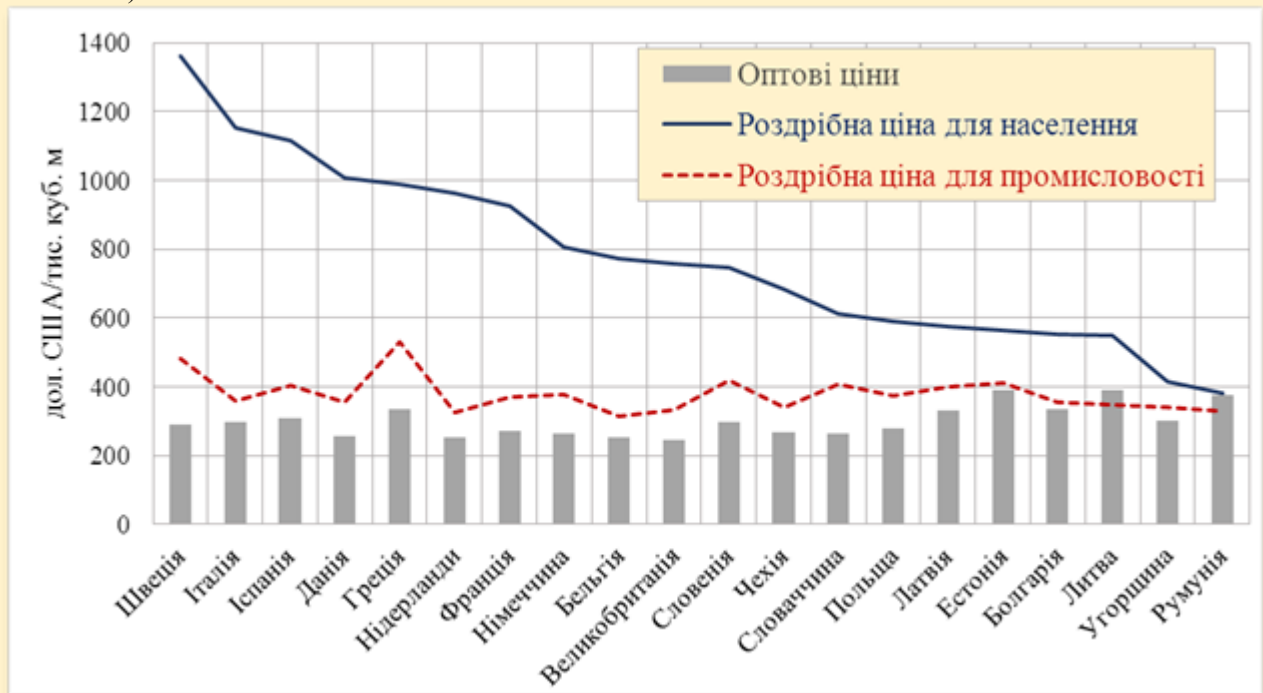

Рисунок 2 – Порівняння оптових цін на газ, роздрібних цін для населення та для промислових підприємств у країнах ЄС у I кварталі 2015 року

3. СВІТОВІ МЕХАНІЗМИ ЦІНОУТВОРЕННЯ

За підсумками 2014 р., сумарне споживання природного газу в світі склало 3518 млрд. куб. м. Сумарні обсяги імпорту досягли позначки 921 млрд. куб. м, або 26% глобального споживання природного газу.

У 2014 р. 35% всіх цін на природний газ було встановлено державними регуляторами, 60% цін визначалися на контрактній основі: з прив'язкою до цін на нафту/нафтопродукти та до

спотових/ф'ючерних цін, решта цін припадала на інші категорії (табл. 5 нижче).

Таблиця 5 – Механізми ціноутворення на природний газ та їхні частки у сукупному світовому ціноутворенні на природний газ за підсумками 2014 р. (джерело: Міжнародний газовий союз)

Вид ціни	Частка
З нафтовою ескалацією (Oil Price Escalation), також відомі як - з нафтовою індексацією	17%
Газо-газові конкурентні (агреговані спотові та ф'ючерсні ціни на віртуальних та фізичних хабах і газових біржах)	43%
Двостороння монополія* (Bilateral Monopoly)	4%
Нетбек**	0%
Регульовані державою, виходячи із собівартості	11%
Регульовані державою, виходячи із соціальної політики	17%
Регульовані державою та встановлені на рівні нижче собівартості	7%
Безкоштовний природний газ (No Price)	1%

* Ринок, що складається з одного продавця та одного покупця.

** Ціна нетбек визначається постачальником за формулою, залежно від ціни кінцевого продукту, виробленого покупцем з використанням відповідного газу (наприклад, у хімічній промисловості для виробництва мінеральних добрив або інших хімічних речовин). Іноді методикою нетбек користуються для визначення експортної ціни у певному пункті здачі, виходячи з кон'юнктури спотових цін, шляхом вирахування з них відповідних транспортних та деяких інших накладних витрат.

Розподіл цін по механізмах ціноутворення наведено нижче (рис. 3), згідно з методиками перетворення енергетичних одиниць на об'ємні одиниці, які використовують МВФ та Міжнародне енергетичне агентство (МЕА).

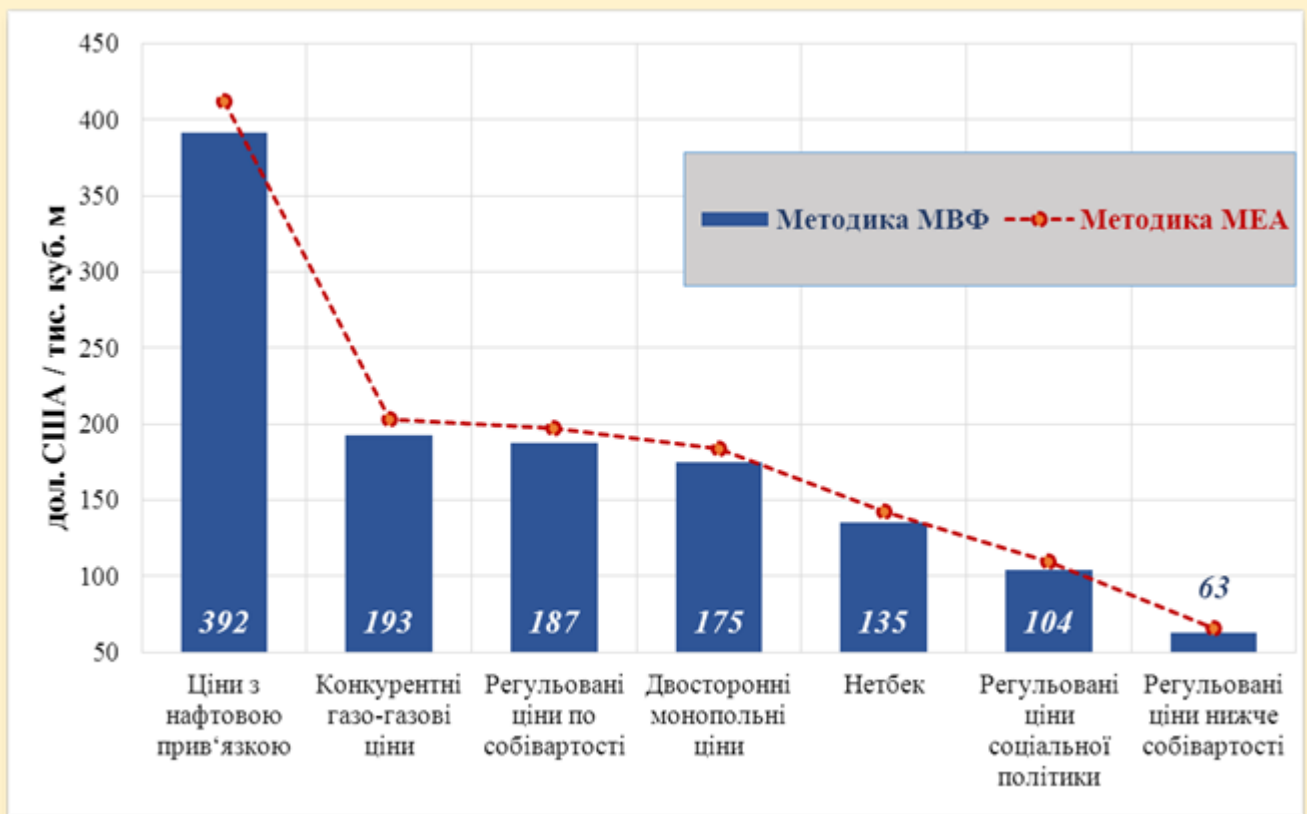

Рисунок 3 – Середні світові ціни 2014 р. для основних механізмів ціноутворення

Слід зазначити, що наведені ціни стосуються споживання газу та, відтак, усереднюють ціни імпорту та власного видобутку.

Світова структура ціноутворення на природний газ, яка склалася у 2014 р. (табл. 5, рис. 4), свідчить про домінування механізму із спотово-біржовою індексацією.

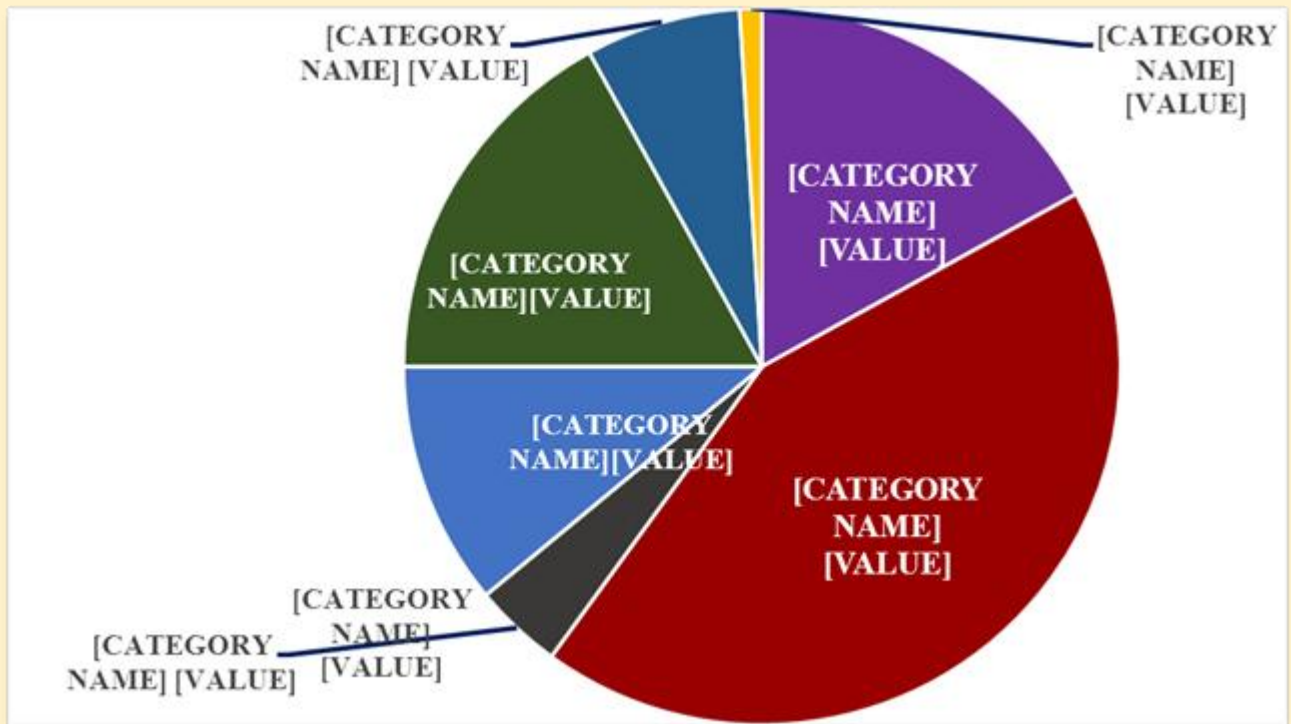

Рисунок 4 – Частки різних механізмів ціноутворення на природний газ у сукупному світовому ціноутворенні
Серед регіонів світу, найвищими були ціни в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (АТР), впритул за яким слідувала Європа (рис. 5).

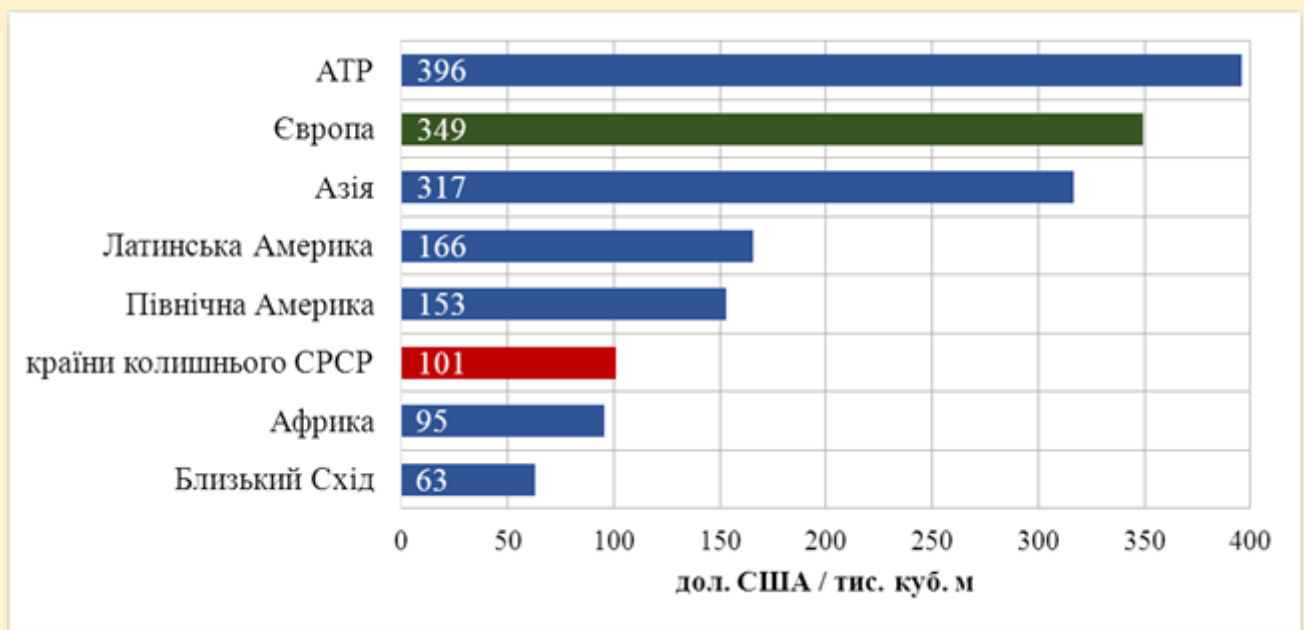

Рисунок 5 - Середні світові ціни 2014 р. за регіонами світу^[6]

Середні оптові ціни 2014 р. у країнах на теренах колишнього Радянського Союзу були одними з найнижчих, незважаючи на те, що основний регіональний постачальник – Росія – використовує, як правило, ціноутворення з прив'язкою до нафти/нафтопродуктів.

Як згадувалося раніше, за середньорічними оптовими цінами, у 2014 р. **Україна**, за даними МГЗ, знаходилася на 23 місці серед 53 досліджених країн світу (рис. 6), тобто у «золотій серединці».

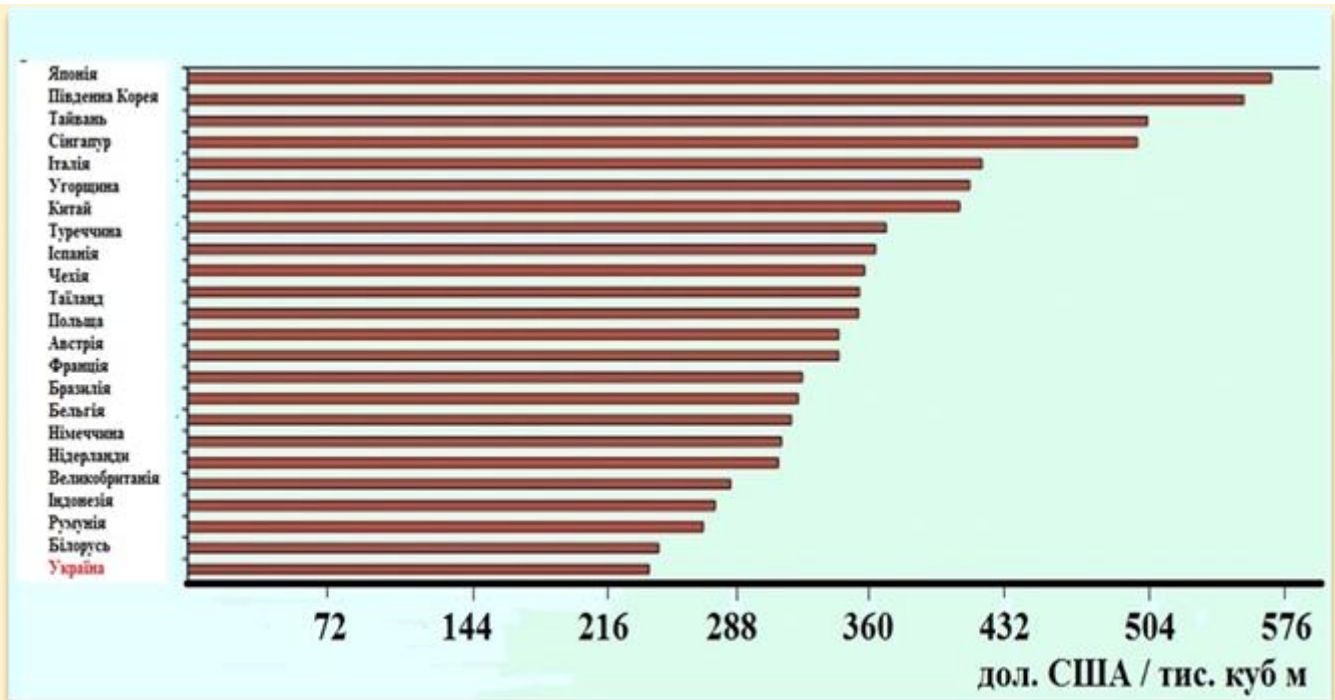

Рисунок 6 – Середні оптові ціни у 2014 році у 23 країнах світу з найдорожчим природним газом (джерело: МГЗ; перетворення: НГБІ)

Нижче, ніж в Україні, оптові ціни на природний газ у 2014 р. були в 30 країнах світу.

Найнижчі ціни були в країнах, де діє державне регулювання цін, а саме у таких: Туркменістан, Венесуела, Алжир, близькосхідні видобувні країни, Перу, Іран, Нігерія, Росія.

Найвищі ціни було зафіксовано у «СПГ^[7]- залежних» країн АТР: Японія, Південна Корея, Тайвань, Сінгапур. За ними слідували європейські країни, в яких нафтова прив'язка надалі займає вагомe місце у механізмі ціноутворення на природний газ: Угорщина, Туреччина, Іспанія та Італія^[8]. Зросли ціни в Китаї, де нафтова прив'язка є високою.

3.1 Газо-газові конкурентні ціни

Зазначена категорія цін визначається за підсумками торгів на провідних віртуальних і фізичних спотових ринках (ціни з поставкою протягом газового дня, наступного дня, уїк-енду тощо) та ф'ючерсів на біржових ринках (ціни з поставкою в один з наступних місяців, кварталів, сезонів або років).

Саме на газо-газові конкурентні ціни припала найбільша частка ціноутворення загальносвітового споживання газу - 1494 млрд. куб. м, або 43%. У тому числі, у Північній Америці – 936 млрд. куб. м, Європі – 292 млрд. куб. м.

За період 2005-2014 рр. частка газо-газових конкурентних цін зросла на 12%, тоді як ціноутворення з нафтовою прив'язкою впало на 7%.

3.2 Нафтова прив'язка

17% всіх цін на природний газ визначається, виходячи з формул, що базуються на кон'юктурі цін на нафту/нафтопродукти.

Обсяг природного газу, ціна якого визначалася в такий спосіб, склав у 2014 р. 650 млрд. куб. м, у тому числі:

- Європа – 153 млрд. куб. м,
- Азіатсько-Тихоокеанський регіон (АТР) – 230 млрд. куб. м,
- Решта Азії – 130 млрд. куб. м.

Ціноутворення з нафтовою прив'язкою зовсім не практикувалося лише в Північній Америці.

3.3 Регульовані ціни

Обсяг природного газу, вартість якого встановлюється державними регуляторами, склав у 2014 р. 1215 млрд. куб. м. Найбільшою його складовою було регулювання, виходячи з **пріоритетів соціальної політики**.

Регульовані ціни соціальної політики - 595 млрд. куб. м - практикувалося у 26 країнах, особливо, в Ірані, Саудівській Аравії, ОАЕ та Росії.

Регульовані ціни з прив'язкою до собівартості - 384 млрд. куб. м газу – мали місце у 16 країнах, здебільшого, на теренах колишнього СРСР та у Китаї.

Регульовані ціни нижче собівартості - 236 млрд. куб. м – охоплювали 7% ціноутворення, практикувалися у Казахстані, Туркменістані, Узбекистані, Єгипті, Алжирі, Венесуелі, всього у 13 країнах світу.

Протягом останнього десятиріччя регулювання, що базується на собівартості, зросло на 10%, а соціально-політичне регулювання – на 5%. Частка регульованих цін нижче собівартості зменшилася на 18%.

3.4 Нетбек. На ціни цієї категорії у 2014 р. припало 35 млрд. куб. м, або менше 1% загального ціноутворення. Воно практикувалося лише у 3 країнах: Норвегії, Тринідаді та Екваторіальній Гвінеї.

3.5 Двостороння монополія. На цю категорію у 2014 р. припадало 148 млрд. куб. м газу. Ціни монопольного покупця та монопольного продавця мали місце у 24 країнах світу, зокрема, в Білорусі, Туреччині, Ізраїлі, Індонезії, Малайзії, Катарі, ОАЕ тощо.

4. ЕВОЛЮЦІЯ СВІТОВИХ МЕХАНІЗМІВ ЦІНОУТВОРЕННЯ

Динаміка світових механізмів ціноутворення на природний газ протягом останніх 10 років (табл. 6, рис. 7) демонструє стабільне та помітне зростання цін, які визначаються кон'юнктурою хабів (газо-газові конкурентні ціни). Водночас, частка цін з нафтовою прив'язкою, яка зростала до 2010 року, в останні 5 років стабільно скорочується.

При цьому, загальносвітові обсяги імпорту природного газу неухильно зростали по 2013 рік. У минулому році вони вперше скоротилися (-4%).

Таблиця 6 – Розподіл світового імпорту природного газу залежно від типу ціноутворення (джерело: МГС)
млрд. куб. м

Рік	Ціни з нафтовою прив'язкою	Конкурентні газо-газові ціни	Двосторонні монопольні ціни	Всього світового імпорту газу
2005	505,7	165,2	128,7	799,6
2007	500,7	236,3	120,4	857,4
2009	542,5	235,5	48,7	826,6
2010	584,2	298,5	56,4	939,3
2012	533,6	354,7	63,8	952,3
2013	524,1	365,8	65,8	956,0
2014	464,2	388,6	67,8	921,0

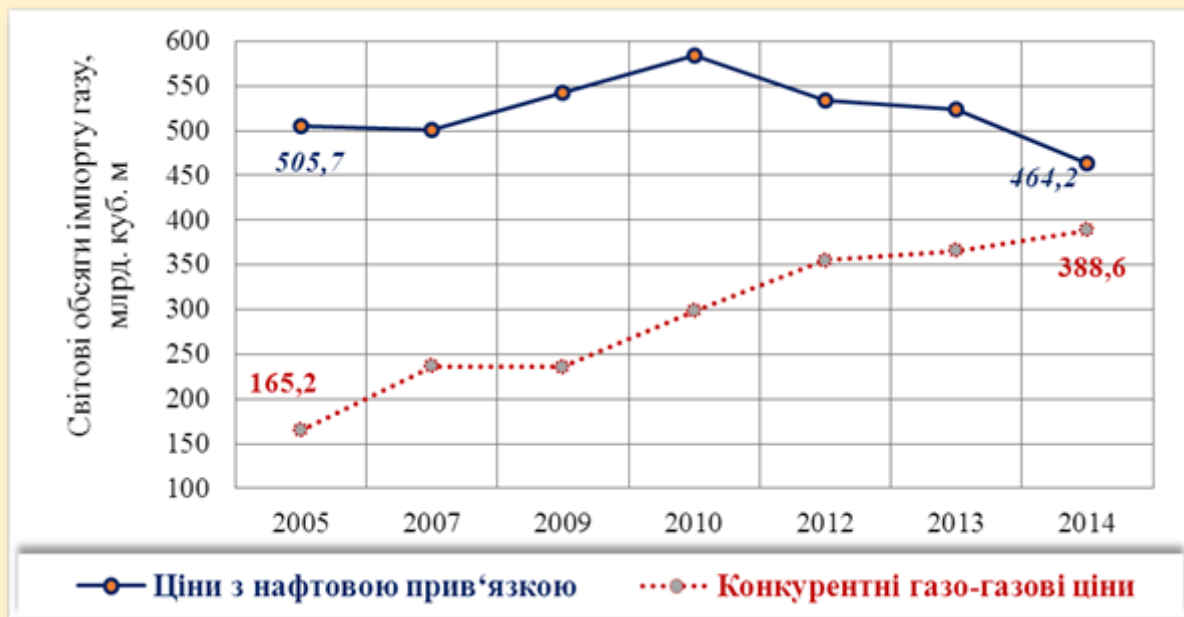

Рисунок 7 – Динаміка змін двох основних механізмів ціноутворення протягом 2005-2014 рр.

Деталізація структури механізму ціноутворення на природний газ по регіонах світу (табл. 7) свідчить про домінування нафтової прив'язки в Азії, Африці та Латинській Америці. Водночас газо-газові конкурентне ціноутворення домінує у Північній Америці, Європі та досягло помітної частки на теренах колишнього СРСР з розвитком незалежних добувачів та постачальників газу.

Таблиця 7 – Структура механізмів ціноутворення на природний газ по регіонах світу у сукупному споживанні природного газу (джерело: Міжнародний газовий союз)

млрд. куб. м

Регіон	Ціни з нафтовою прив'язкою	Конку-рентні газо-газові ціни	Двосторо-ронні моно-польні ціни	Нетбек	Регульовані ціни			Безкош-товно	Всього
					виходячи із собівар-тості	виходячи із соціальної політики	нижчесобівар-тості		
Північна Америка	0,0	936,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	6,0	942,1
Європа	152,9	292,1	9,5	0,4	10,6	8,3	0,0	4,4	478,2
Азія	130,4	12,0	3,4	0,0	117,3	18,6	9,1	0,0	290,9
АТР	230,7	70,3	20,9	0,0	10,9	71,8	0,0	4,5	409,1
Латинська Америка	44,3	36,2	6,4	14,2	10,7	32,2	27,0	1,0	172,1
Кол. СРСР	34,2	144,4	27,8	0,0	233,1	90,0	103,3	8,8	641,6
Африка	8,4	0,0	6,4	1,3	1,5	16,8	86,0	0,8	121,1
Близький Схід	9,2	2,9	73,1	0,0	0,0	357,6	10,3	9,5	462,6
ВСЬОГО	610,1	1493,9	147,5	15,8	384,2	595,4	235,7	35,0	3517,6

5. ЄВРОПА ^[9]

Споживання природного газу в Європі склало у 2014 р. – 478 млрд. куб. м.

Структура ціноутворення (рис. 8) свідчить, що найбільшою складовою були ціни із спотовою індексацією. На них припало в Європі 292 млрд. куб. м (61%).

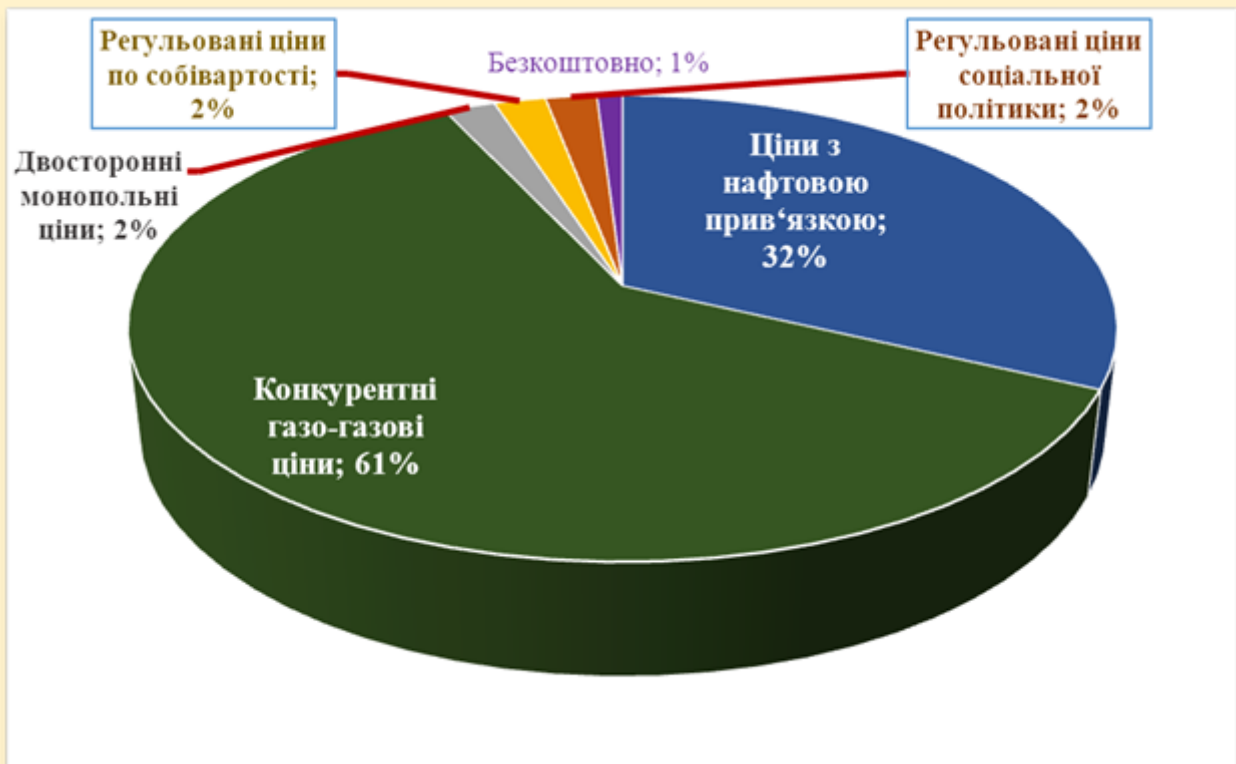

Рисунок 8 – Структура ціноутворення на природний газ в Європі за підсумками 2014 р.

На ціни з нафтовою прив'язкою в Європі припало 153 млрд. куб. м (32%). Це був переважно імпорт трубопровідного газу загальним (обсягом 117 млрд. куб. м).

Такий механізм ціноутворення застосовувався при імпорті практично усіма країнами ЄС, за винятком Великобританії, Нідерландів, Данії, Хорватії та Ірландії.

Ціни з нафтовою прив'язкою застосовувалися також до імпорту СПГ (28 млрд. куб. м) в Іспанії, Франції, Італії, Туреччині, Португалії та Греції.

Врешті, Німеччина, Норвегія і Великобританія практикували нафтову прив'язку до природного газу

власного видобутку (загалом 12 млрд. куб. м).

Ціни двосторонньої монополії (9,5 млрд. куб. м) практично повністю припали на Туреччину.

Регулювання з прив'язкою до собівартості (11 млрд. куб. м) включало ціноутворення природного газу, видобутого в Румунії.

Соціально орієновані ціни (8 млрд. куб. м) практикувалися у Польщі, Угорщині, Хорватії та Болгарії, стосувалися здебільшого газу власного видобутку.

Безкоштовний газ (4,5 млрд. куб. м) використовувався в 2014 р. у Норвегії для збільшення нафтовіддачі та на НПЗ.

5.1 Динаміка механізмів ціноутворення в Європі

У 2005 р. ціноутворення з нафтовою при в'язкою становило в Європі 78%, на початок 2015 року – 32% (табл.8).

Частка газо-газових конкурентних цін склала в Європі в 2015 р. - 61%.

Основні етапи еволюції включали:

- спочатку скорочення кількостей природного газу, імпортованого за контрактами з нафтовою прив'язкою,
- заміна величини обсягу даного скорочення спотовим газом з одночасним збільшенням об'ємів торгів на хабах,
- відмова від переукладення контрактів з нафтовою прив'язкою після закінчення їхньої чинності або переукладання контрактів з частковим включенням спотового ціноутворення або навіть переходом до 100% індексації по цінах хабів,
- впровадження гібридного ціноутворення, коли частка нафтової прив'язки утримується у межах діапазону цін хабів, певного «цінового газового коридору»,
- у низці випадків зниження рівнів «бери або плати».

Таблиця 8 – Зміни механізмів ціноутворення залежно від регіонів Європи

Регіон Європи	Частка нафтової індексації		Частка конкурентних газо-газових цін	
	2005	на 01.01.15	2005	на 01.01.15
Північно-Західна Європа	72%	12%	28%	88%
Центральна Європа	85%	32%	0	понад 50%
Європа - Середземномор'я	100%	64%	0	27%
Південно-Східна Європа	100%		0	4%

Зростання частки «хабового» ціноутворення на природний газ у Центральній Європі відбулося здебільшого за рахунок реекспорту його Німеччиною.

Згідно з висновками турецького Інституту ринків та політики енергетики^[10], **ФРН розвивається у фактичний хаб Центральної та Східної Європи**, завдяки потужному потенціалу постачання природного газу по реверсу до сусідніх енергетичних ринків.

У середземноморському регіоні Європи частка газо-газових конкурентних цін формувалася за рахунок імпорту СПГ та внаслідок змін умов контрактів Італії з Росією.

5.2 Ціноутворення у випадку норвезького експортного газу

За даними Єврокомісії, Норвегія перейшла на стовідсоткову спотову індексацію цін^[11]. Statoil, на яку припадає 75% експорту газу з Норвегії, у 2012 р. здійснила відповідне переукладення половини контрактів. А нові контракти Statoil стали укладатися вже на основі спотової індексації.

Наприклад, спотову індексацію передбачає 10-річний контракт від листопада 2012 р. з німецькою Wintershall (дочірня компанія BASF), який в основному прив'язано до німецьких хабів NCG і GASPOOL. Контракт є крупним, - на 45 млрд. куб. м газу на рік, що дорівнює суттєвій частці споживання природного газу Німеччиною.

Крім того, 2013 р. міністерство нафти та енергетики Норвегії приступило до зниження тарифів на транспортування та переробку нових обсягів природного газу, видобутого у норвезьких морських акваторіях. У такий спосіб зменшується собівартість видобування, стимулюється розвідка та розробка нових родовищ. За даними Bloomberg, знижки досягають 90% у порівнянні з ранішніми ставками. .

Разом з тим, ціни норвезького експортного газу для різних країн сильно відрізняються.

Якщо для Німеччини, як згадувалося вище, ціна прив'язана до німецьких хабів, то у випадку Великобританії, за даними Statoil, ціна норвезького експортного газу формується у прив'язці до нідерландського хаба TTF та британського NBP.

Виходячи зі спотових цін за методикою нетбек обчислюється так звана «внутрішня трансфертна

ціна» (не включає вартості маркетингу та доставки).

Приведена до російського стандарту (20⁰C), у 2014 р. середня «внутрішня трансфертна ціна» розраховується як 246 дол. США^[12].

Крім того, для частини довгострокових контрактів експортна ціна визначається норвезьким виробником *Development & Production Norway* та є, як правило, ще нижче.

За даними Єврокомісії^[13], середня ціна норвезького газу в I кварталі 2015 р. була на кордоні Великобританії - 203 дол. США/тис. стандартних (20⁰C) куб. м, а у квітні 2015 р. – 183 дол. США/тис. куб. м^[14].

5.3 Регулювання газового ринку Великобританії

Найбільшим газовим ринком Європи є Великобританія. У світових масштабах її газовий ринок за розвитком поступається лише США. Відтак Великобританія заслуговує на окрему увагу.

Головним принципом розвинених конкурентних ринків є суперництво за споживача та свобода вибору ним продавця. У цьому контексті ринки газу не відрізняються від інших та, відтак, регулюються загальноекономічними державними органами, головними серед яких є антимонопольні.

У Великобританії постачальники конкурують за споживача за рахунок розміру своєї маржі та якості сервісу. Законодавчо встановлено індикатори ринку задля обмеження завищених прибутків компаній та, водночас, забезпечення трейдерів можливістю спрогнозувати поведінку ринку.

Основним елементом регулювання газового ринку є РПО, англomовне скорочення від «Revenue = Innovation + Incentive + Output», що перекладається як «Доход = інновація + стимулювання + вироблена продукція, послуги». РПО дозволяє британському регулятору (OFGEM) фіксувати результати, які має досягнути компанія у газовій та електроенергетичній галузях, та обмежувати її дохід.

Регулювання, засноване на одержуваних результатах, дозволяє визначати цільові результати компанії і створювати стимули для досягнення компанією цих результатів. При цьому, компанія отримує більш сильні стимули для інновацій і активної участі у процесі регулювання.

Модель регулювання РПО заснована на механізмі періодичного встановлення граничного рівня виручки регульованої компанії. Гранична величина виручки від регульованої діяльності (функціонування та інвестиції) визначається за встановленим нормативно рівнем доходу компанії за період регулювання і з урахуванням цільових стимулів поліпшення результатів.

Регульовані компанії готують щорічні публічні звіти про досягнення цільових параметрів РПО-T1 і РПО-GD1 діяльності за встановленими в рамках РПО категоріями. На основі наданих звітів OFGEM проводить оцінку відповідності результатів зобов'язанням, сумарних витрат на надання регульованих послуг, наскільки отримані результати співвідносяться з довгостроковими прогнозами компаній в їх бізнес-планах.

Базовим інструментом для проведення відповідних оцінок є **Індикатор постачання ринку** (Supply Market Indicator - SMI), який становить собою оцінку собівартості на 12 місяців наперед, типової маржі крупного постачальника (типово – дохід від 1 споживача до сплати податків). Також оцінюється річний розмір середнього рахунку за газ. Крупні постачальники газу зобов'язані публікувати інформацію по собівартості і доходах у щорічних Консолідованих сегментних деклараціях - Consolidated Segmental Statements (CSS).

Однак критично важливою є **оцінка стану конкуренції**, яку здійснює спеціальний орган *Відомство з питань конкуренції та ринків* - Competition and Markets Authority (CMA). Одним з головних пріоритетів Відомства є сприяти входженню на ринок нових учасників та інші засоби **збільшення тиску конкуренції на ціни**.

6. КРАЇНИ КОЛИШНЬОГО СРСР

Споживання природного газу країнами, які утворилися на теренах колишнього Радянського Союзу, склало в 2014 р. 642 млрд. куб. м, або 18% світового споживання природного газу. Структуру ціноутворення показано нижче (рис. 9).

Нажаль, поступовий перехід на газо-газові конкурентні ціни, який відбувається нині в Україні, не знайшов адекватного відображення у звіті МГС. Водночас, на думку експертів, стосовно Росії відповідні оцінки МГС можуть бути дещо завищені, зокрема, щодо високого розвитку газо-газових цін в РФ.

Так, як відзначає документ МГС, у 2005 р. ціноутворення внутрішнього ринку на природний газ в РФ практично виключно здійснювалося на підставі регулювання за фактором собівартості. Однак, останнім часом незалежні виробники почали конкурувати один з одним та водночас з ПАТ «Газпром» у реалізації

газу виробникам електроенергії та крупним промисловим підприємствам. Водночас ціни ПАТ «Газпром» змінювалися з регульованих по собівартості до регульованих соціально-політичних.

Інша суттєва зміна стосувалася торгівлі між країнами колишнього СРСР, зокрема, відхід України у торгівлі з РФ від двосторонніх монопольних цін – до цін з нафтовою прив'язкою.

За підсумками 2014 р., основною складовою в країнах на теренах колишнього СРСР були **регульовані ціни по собівартості**, на них припало 233 млрд. куб. м. Ця категорія в зазначеному регіоні майже повністю складається з природного газу власного видобутку РФ та Азербайджану.

Регульовані ціни нижче собівартості склали 103 млрд. куб. м. Здебільшого йдеться про ціни власного видобування у Казахстані, Туркменістані, Узбекистані та Азербайджані.

За **соціально орієнтованими цінами** (90 млрд. куб. м) природний газ реалізувався на внутрішніх ринках Росії та України (газ власного видобутку).

Газо-газові конкурентні ціни (144 млрд. куб. м) практикувалися у великих обсягах в Росії для окремих крупних споживачів внутрішнього ринку.

Ціни з нафтовою прив'язкою (34 млрд. куб. м) становили собою трубопровідний імпорт природного газу Україною, Молдовою та Росією^[15].

Двосторонні монопольні ціни (28 млрд. куб. м) відносяться нині до імпорту російського газу Білоруссю, а також імпорту російського газу Вірменією, Грузією, Казахстаном, Киргизстаном та Таджикистаном.

Безкоштовно (9 млрд. куб. м) реалізувалася частина природного газу, видобутого в Туркменістані.

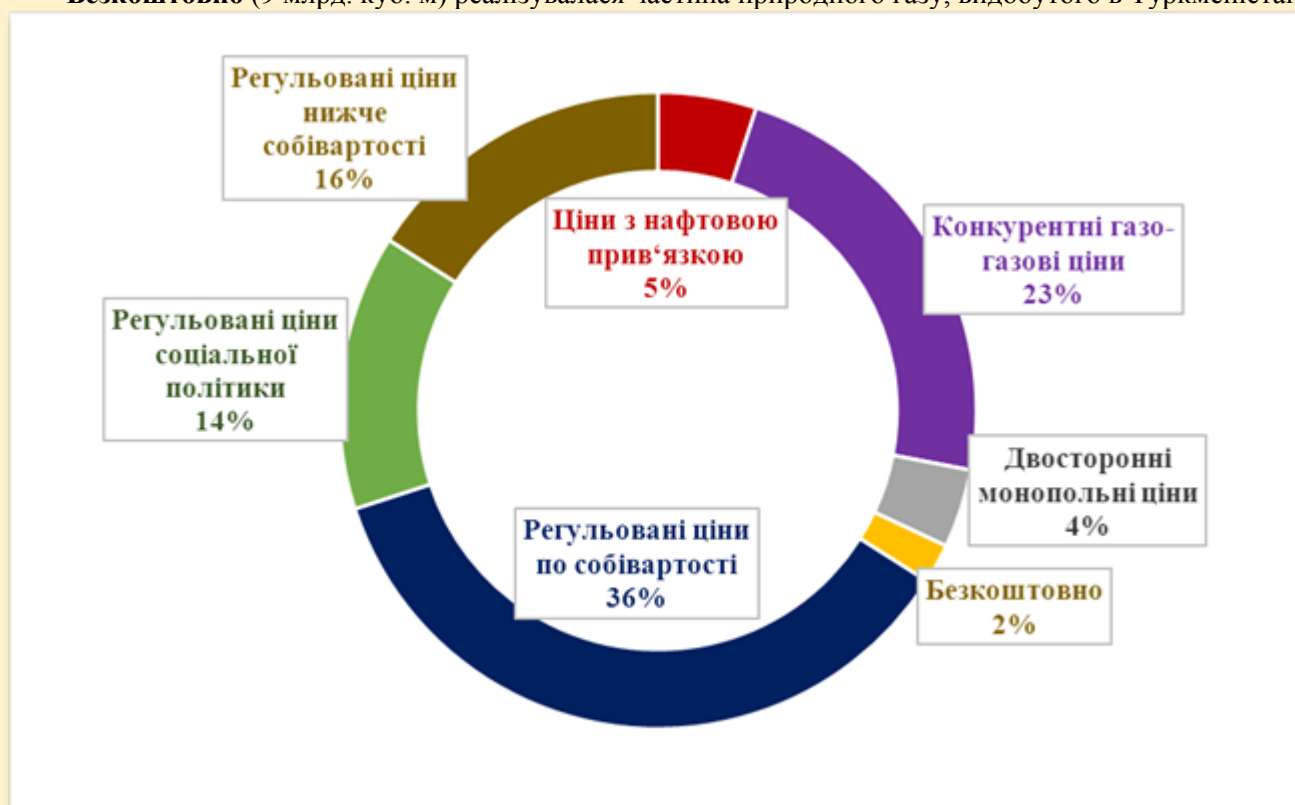

Рисунок 9 - Структура ціноутворення в країнах на теренах колишнього СРСР

6.1. Ціни для окремих країн на імпортований російський газ у II кварталі 2015 р.

Ціни для окремих країн на теренах колишнього Радянського Союзу показано нижче (табл.9; джерело: звіт ПАТ «Газпром» за II квартал 2015 р.^[16])

Таблиця 9 – Ціни на природний газ, що експортується ПАТ «Газпром» для окремих країн на теренах колишнього СРСР

дол. США за тис. стандартних куб. м (20⁰С)

Молдова	Білорусь	Країни Балтії (середньозважена ціна)
252,50	139,05	306,69

6.2 Аукціони природного газу в РФ на поставки в Європу

З метою пристосування цін довгострокових експортних контрактів до цін на хабах ТОВ «Газпром

експорт» проводить 7-10 вересня 2015 р. «Аукціон 2015» за участю іноземних компаній, на Санкт-Петербурзькій біржі^[17]. Щоденно, у 3 раунди, буде реалізовано загалом 3,24 млрд. куб. м газу з поставкою у період з 01.10.15 по 31.03.16:

- (1). Аукціон А - 48 лотів по 60 МВт-год./год. кожен, із задачею у пункті Greifswald NEL (термінал Норд-стрім у ФРН) або у німецькому віртуальному торговельному пункті Gaspool (опціон).
- (2). Аукціон В - 57 лотів по 60 МВт-год./год. кожен, із задачею у пункті Olbernhau II («Газпром експорт» пропонує принагідно газотранспортні потужності у Чехії, у співпраці з Net4Gas).
- (3). Аукціон С - 22 лоти по 60 МВт-год./год. Кожен, у пункті задачі Greifswald OPAL (вилучені потужності^[18]).

Станом на 24.08.2015, потужності інтерконектора NEL у пункті Greifswald було майже повністю заброньовано на 2015-2016 рр. (32,4 млн. куб. м/д). Пункт Olbernhau також повністю заброньовано на зиму 2015 р. (30,2 млн. куб. м/д), а у пункті виходу Brandov-Opal (технічна потужність 30,8 млн. куб. м/д) заброньовано 18,8 млн. куб. м/д на 4 квартал 2015 р. та 11,9 млн. куб. м на 1 квартал 2016 р.

14.08.2015 р. було завершено прийом заявок, а 31.08.2015 р. встановлено як крайній термін повідомлення про результати відбору претендентів та умови (зокрема, фінансові гарантії).

ПАТ «Газпром» зберігає для «Аукціону 2015» вимоги «бери або плати».

На думку Platts, метою зазначених торгів ПАТ «Газпром» є тестування європейського ринку перед зимнім сезоном 2015/2016 рр., а також забезпечення «набору трейдерів» задля реалізації газу понад 50% обмеження стосовно ОПАЛ.

6.3. Аукціони природного газу для поставок російським споживачам

В Росії ціни на природний газ регулюються державою згідно з чинною постановою уряду РФ від 29.12.2000 р. №1021. Впродовж останніх років впливові російські кола виступають за лібералізацію газового ринку, аргументуючи наступними факторами.

- 1) Біржові ціни стануть індикатором ціни, що відображає реальне співвідношення попиту і пропозиції, почнуть впливати на позабіржові ціни, зроблять ринок більш прозорим і конкурентним.
- 2) Поліпшиться балансування газу: споживачі порою замовляють газ відразу в декількох постачальників, перекриваючи при цьому свої реальні потреби на 10-20%, а ті, відповідно, виробляють надлишковий обсяг газу, що дезорганізує ринок.
- 3) Біржові поставні торги дозволять незалежним видобувачам знайти своїх покупців і нарешті формалізувати взаємини з «Газпромом» щодо ГТС.
- 4) Вирішиться проблема ефективного використання нафтовидобувними компаніями попутного нафтового газу.

У 2006 р. уряд РФ дозволив «Газпром Міжрегіонгаз» продавати природний газ на своїй електронній площадці в режимі експерименту, який завершився у 2008 р. Обсяги реалізованого газу склали у 2006 р. 10 млрд. куб. м, у 2008 р. - 6,09 млрд. куб. м.

У 2012 році вийшла постанова №323 «Про реалізацію природного газу на товарних біржах», яка передбачала реалізацію на товарних біржах природного газу власного видобутку «Газпром» та його афілійованими особами: 15 млрд. куб. м - у 2012 р.; 17,5 млрд. куб. м., починаючи з 2013 р. Через наявні у постанові невідповідності чинному законодавству торги не розпочалися.

Врешті, згідно з Протоколом від 04.06.2014 р. Комісії при президентові РФ з питань стратегії розвитку паливно-енергетичного комплексу та екологічної безпеки, 24.10.2014 р. газові торги почалися на Санкт-Петербурзькій Міжнародній товарно-сировинній біржі (СПБМТСБ) за участю російських видобувних компаній «Газпром», «Роснефть» та «Новатек».

Федеральній антимонопольній службі РФ та іншим компетентним державним органам РФ прийшлося втручатися з метою примусити «Газпром» та «Новотек» виконувати рішення Комісії.

Торги, які наразі обмежено внутрішнім ринком РФ, здійснюються раз на місяць, з поставкою наступного місяця. Плануються торги з поставкою наступного газового дня. Основними покупцями виступають електрогенеруючі компанії. З вересня 2015 р. почнеться продаж газу для поставок на експорт по «Північному потоку».

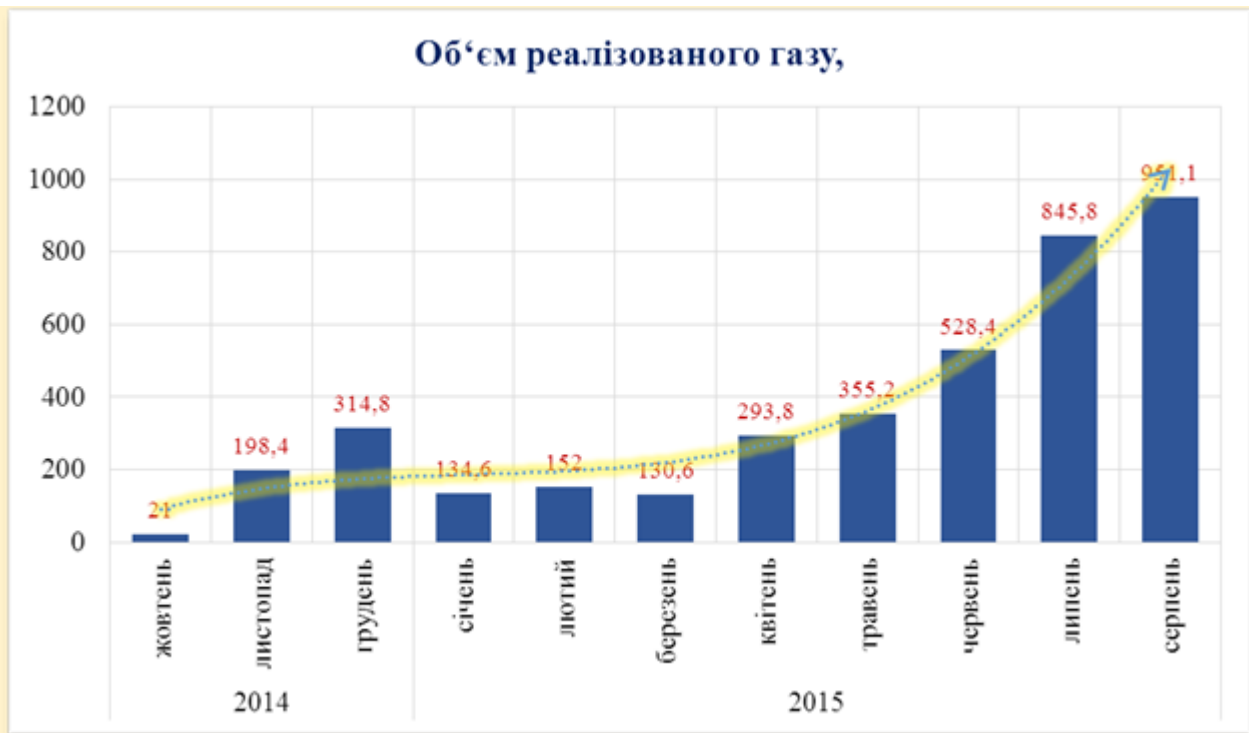
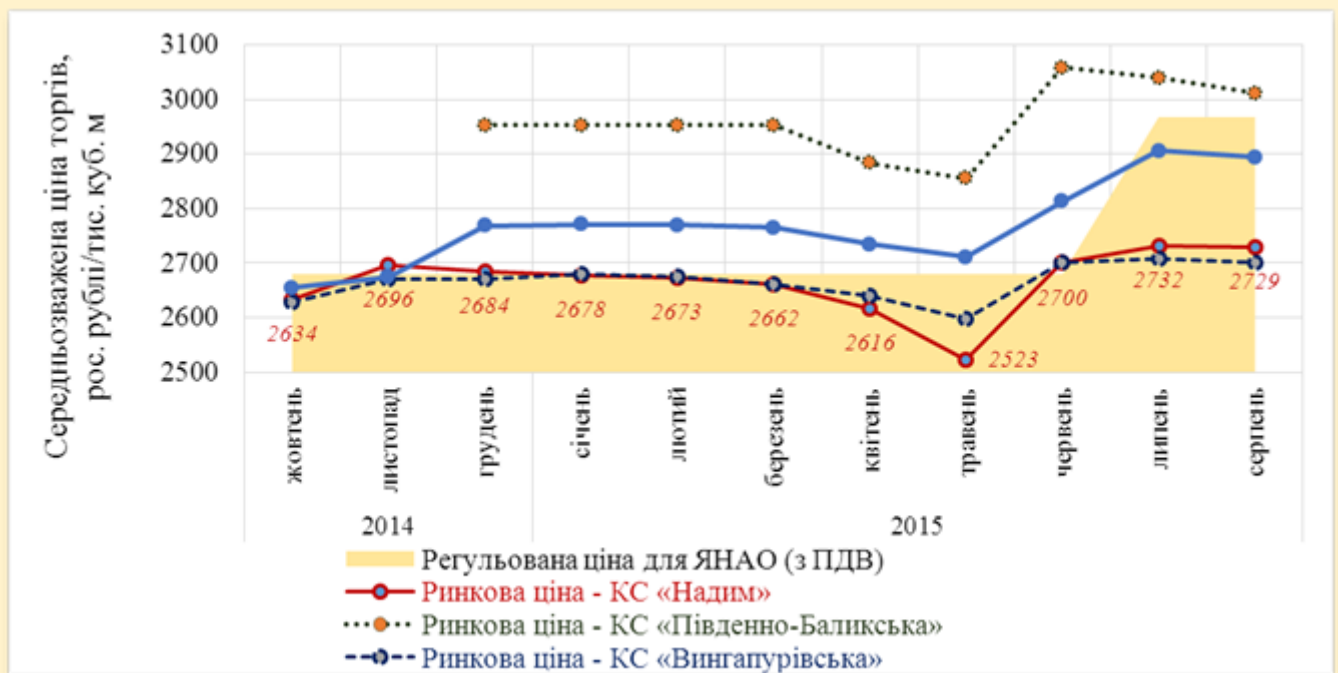

Рисунок 10 – Обсяги природного газу, реалізовані на СПБМТСБ у 2014-2015 рр., поліноміальний тренд 3 порядку (джерело вихідних даних: газові бюлетені СПБМТСБ)

О

Рисунок 11 - Ринкові ціни за підсумками торгів у 2014-2015 рр. поставок з базисом КС «Надим», «Південно-Баликська» і «Вингапурівська», середньозважені ціни по цих трьох балансових пунктах та регульовані ціни ФСТ РФ для ЯМАО (джерела: СПБМТСБ, ФСТ РФ).

Обсяг торгів фізичним природним газом у травні 2015 р. (з поставкою у червні 2015 р.) та у червні 2015 р. (з поставкою у липні 2015 р.) зростав, у порівнянні з відповідними попередніми торгами, на 48%. Очікується, що у 2015 р. він перевищить 10 млрд. куб. м, а через 1-2 роки досягне 35 млрд. куб. м (по 17,5 млрд. куб. м ПАТ «Газпром» і сукупність незалежних добувних компаній).

Конкретним результатом торгів стало зниження цін на газ. Так, ВАТ «Територіальна генеруюча компанія №2» (ТГК-2) придбала газ на біржі у квітні 2015 р. (з поставкою у травні) дешевше на 1650 рублів за тис. куб. м, ніж ціна, встановлена її довгостроковим договором з «Газпром Міжрегіонгаз», а у травні (з поставкою у червні) - на 1750 рублів дешевше.

Основним ризиком на шляху подальшого розвитку біржових торгів природним газом експерти Росії називають чинну вимогу «бери або плати».

Обсяг торгів фізичних природним газом у травні (з поставкою у червні) та у червні (з поставкою у липні) зростає, у порівнянні з відповідними попередніми торгами, на 48%. Очікується, що у 2015 р. він перевищить 10 млрд. куб. м, а через 1-2 роки досягне 35 млрд. куб. м (по 17,5 млрд. куб. м ПАТ «Газпром» і сукупність незалежних добувних компаній).

Середньозважені ціни по всіх пунктах балансування були на близько 10% нижчі за регульовані.

Основним ризиком на шляху подальшого розвитку біржових торгів природним газом експерти Росії називають чинну вимогу «бери або плати».

6.4 Лібералізація газового ринку Росії

Наприкінці серпня 2015 р. Міненерго РФ доопрацювало проект *Енергетичної стратегії Росії до 2035 р.* (знаходиться на узгодженні в центральних органах державної влади РФ).

На першому етапі передбачається подальша лібералізація експорту СПГ, на другому - доступ незалежних газових компаній до єдиного каналу експорту трубопровідного газу.

У проекті відзначається, що зростання імпорту вуглеводнів буде падати у зв'язку з прагненням більшості країн розвивати неуглецеві джерела енергії, нетрадиційні види палива. Очікується, що валютні надходження РФ від енергетичного експорту зростати не будуть; на європейському напрямку - через обмежений попит, а на азійському - через недостатність інфраструктури.

Крім того, експортні конкурентні переваги, які виникли внаслідок девальвації рубля, через кілька років нівелюються через високу вартість капіталу та обмеженість доступу до зовнішніх інвестицій та технологій. Великомасштабний видобуток нафти і газу на північних територіях Росії і шельфі Арктики можливий тільки після 2035 року.

Стратегія закликає до державної підтримки незалежних малих і середніх нафтогазових компаній. Їхня роль зростатиме, особливо після 2020 року, коли структура запасів вуглеводнів погіршиться, знадобляться висока інноваційна активність, ефективність капітальних витрат, гнучкість щодо змін кон'юнктури, що властиво саме малим і середнім підприємствам.

В Росії в 2014 р. було добуто 640 млрд. куб. м газу, з них 30% припало на незалежних виробників^[19].

Наприкінці липня ц.р ПАТ «Нафтова компанія «Роснефть» направила Міненерго РФ пропозиції щодо поетапної лібералізації експорту трубопровідного газу. Пропонується невідкладно узгодити схему, яка в 2016 р. дозволить незалежним виробникам почати тестові поставки газу в Європу за обмеженою квотою та за агентськими угодами з «Газпромом». У 2019 р. експорт газу в Європу пропонується виділити в окрему від «Газпрому» компанію, а у 2019-2022 рр. - дозволити незалежним виробникам продавати новоствореній експортній компанії газ по нетбеку. У 2023-2025 рр. пропонується перехід до повної лібералізації внутрішнього ринку та експорту при збереженні квотування. До 2025 року в незалежну від «Газпрому» компанію пропонується виділити газотранспортну систему і підземні сховища.

Зазначену концепцію виділення з ПАТ «Газпром» видобувного та газотранспортного бізнесу підтримав міністр економічного розвитку РФ Алексей Улюкаєв.

Домінуючою на сьогодні лінією є створення **єдиного державного експортера природного газу**, який купуватиме його на внутрішньому ринку у всіх його виробників, що забезпечить утримання вигідних цін на російський газ на зовнішніх ринках та реалізацію таких вартісних проектів як Сила Сибіру.

^[1] Quarterly Report on European Gas Markets, DG Energy, Volume 8

Energy prices and costs in Europe, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, SWD(2014) 19 final, SWD(2014) 20 final

Energy prices and costs in Europe, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions COM(2014) 21 final

IGU Wholesale Gas Price Survey - 2015 Edition, Published May 2015

^[2] Слід зазначити, що доповідь Міжнародного газового союзу (МГЗ) порою невиправдано фаворизує Росію. Частина даних, особливо, щодо стану впровадження в РФ газо-газових цін, не знаходить об'єктивного підтвердження. Що стосується України, то тут навпаки МГЗ не завжди помічає прогрес в лібералізації українського ринку.

^[3] За даними ЄЦБ середній місячний курс євро/дол. США у червні 2015 р. склав 1,121322727.

^[4] Ціна BAFA на кордоні Німеччини усереднює практично всі механізми ціноутворення на газ, у тому числі ціни довгострокових контрактів з нафтовою прив'язкою та газо-газові конкурентні ціни (спот/ф'ючерси).

^[5] Квартальний звіт щодо європейських газових ринків, I квартал 2015 р., ГД енергетики Єврокомісії

^[6] МГЗ ніде не уточнює, чи включає країни Балтії до категорії «колишній Радянський Союз». Слід зазначити, що ПАТ «Газпром» включає постійно країни Балтії до т. зв. «ближнього зарубіжжя», що рівноцінно поняттю «колишнього СРСР».

^[7] СПГ - скраплений природний газ

^[8] В Італії з 2014 року йде активний процес переходу на ціни із спотовою прив'язкою.

^[9] Доповідь МГС не містить визначення застосованого поняття «Європа». Виходячи з контексту, часто мається на увазі Євросоюз, іноді Євросоюз плюс Туреччина.

^[10] A 'Eurasian Gas Hub' Dr.Volkan ÖZDEMİR 09.12.2014 EPPEN

^[11] Energy prices and costs in Europe, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions COM(2014) 21 final

^[12] Середній курс центрального банку Норвегії був у 2014 р. 6,302 норвезьких крон/дол. США.

^[13] Quarterly Report on European Gas Markets, Market Observatory for Energy, DG Energy, Volume 7 (issue 4; fourth quarter of 2014)

^[14] У квітні також вплинуло падіння курсу євро відносно дол. США.

^[15] Так у тексті доповіді МГС

^[16] Ежеквартальний отчёт. Публичное акционерное общество «Газпром», код эмитента: 00028-А, за 2 квартал 2015 г.

^[17] За повідомленням «Прайм». «Газпром», станом на 21.08.15, не називав місця проведення аукціонів.

^[18] Greifswald OPAL exempted

^[19] Коммерсантъ, 01.09.2015 «Есть с "Газпромом" проблема, которая всем хорошо известна»